

Huntington kom att få alltför mycket rätt, då han efter kommunismens fall förutsåg en växande framtida konfliktyta mellan olika kulturer och religioner. Olyckligtvis framstod den nu avlidne Harvardprofessorn som mer klarsynt och realistisk än många andra, vilka i stället förutsåg en fredligare och mer demokratisk värld. Händelseutvecklingen har dock inte nämnvärt korrigerat svenskens inställning. Ett stycke in på 1980-talet hade Sverige uppnått ett närmast historielöst tillstånd. Det verkade som om vi flytt och skytt vårt förflutna. Den gemensamma referensram, som historiska händelser som Poltava 1709 eller Ådalen 1931, tolkade på olika vis, hade urholkats. Det har fått negativa konsekvenser för den medborgerliga dialog som utgör förutsättningen för en vital demokrati.

Naturligtvis har det funnits åtskilliga motkrafter som skarpt och gärna i ironiserande ordalag ifrågasatt vår nutidshybris. Bland dem återfinns historiker och lärarutbildare som Christer Karlegård och Christer Öhman. Eldunderstöd har de uppburit från Svenska Akademiens ständiga sekreterare Horace Engdahl och Peter Englund. Till skaran av ropande röster i öknen sällar sig nu också museimannen Sten Rentzhog. Det är inte första gången han går in i denna debatt. Vid organiserandet av Det svenska historieåret 1993 intog han som styresman för Nordiska museet en nyckelroll. Nu har han utkommit med skriften *Tänk i Tid. Se framåt genom att blicka bakåt*. Den är en engagerad plaidoyer om behovet och nyttan av ett historiskt perspektiv, även i vardagslivet. Rentzhog, som 1967 disputerade på en konsthistorisk avhandling om den svenska trästaden, var under flera decennier länsantikvarie i Jämtland och framgångsrik förnyare av friluftsmuseet Jamtli. Om världens friluftsmuseer har han för övrigt skrivit en omfattande bok, väl att betrakta som hans magnum opus, utkommen 2007. Då det gällt att råda bot på vår historielöshet har han stått i främsta frontlinjen.

Den skrift Sten Rentzhog nu utkommit med är på cirka 150 lättlästa sidor. Det rör sig inte om någon svårsmält materia, då han vill nå fram till en vidare, inte specialiserad läsekrets. Framställningen flyter smidigt och elegant. Genom välfunna underrubriker är det lätt att få överblick. Trots att det är lätt att sympatisera med budskapet tenderar Rentzhog i sin iver och med sin aldrig sinande argumentsarsenal väl ofta att hamna i flåshurtiga paroller. Med sin överväldigande associationsrikedom riskerar texten att slå in öppna dörrar. Att alla nutidsföreteelser kan betraktas som sprungna ur det förflutna blir för banalt. Det bör då sägas att det

inte är i första hand till de initierade, med anknytning till historisk forskning, undervisning eller museivärld som Rentzhogs bok vänder sig. Snarare är målgruppen, vid sidan om en löst definierad allmänhet, makt-havare inom den politiska och ekonomiska sfären, där de ödesmättade besluten om vår framtid fattas. Med en längre tidshorisont såväl bakåt som framåt följer, det är budskapet, en klokare framförhållning och planering. Vådan av kortsiktiga beslut är att de går ut över miljö, klimat och nya generationers uppväxtvillkor.

Klart är att Rentzhog med sin rappt skrivna bok är ute i angeläget ärende. Den borde kunna fungera som en välbehövlig väckarklocka. Ändå kan befaras, att det främst är de redan väckta, som anammar budskapet. För dem som är väl medvetna om betydelsen av historiska perspektiv, och dit hör rimligen RIG:s läsare, ter sig kanske den initierade kommentardelen, med sin resonerande litteraturgenomgång, på ett trettiotal sidor, som allra värdefullast. Skriften är också försedd med ett personligt efterord. Där beskriver Rentzhog sin egen bildningsgång, varvid han passar på att apostrofera sina lärare vid Uppsala universitet, däribland historikern Sten Carlsson, som en gång myntade begreppet kronologisk provinsialism.

Bert Mårald, Umeå

The Atomized Body. The cultural life of stem cells, genes and neurons. Max Liljefors, Susanne Lundin & Andréa Wiszmeg (red.). Nordic Academic Press, Lund 2012. 228 s., ill. ISBN 978-91-87121-92-0.

Kanske skulle någon annan skriva den här recensionen? Jag känner mig lite jävig eftersom jag är en forskare som helt klart definierar mig som tvärvetenskaplig i första hand och ämnestillhörig i andra. Det är en av alla sakerna jag lärt mig av boken, som lästs med växande uppskattning, att många forskare bekänner sig till tvärvetenskap när de söker pengar, men till sitt ämne när de presenterar sig i andra sammanhang, vilket är olyckligt och riskerar att minska värdet av tvärvetenskapliga samarbeten. Det, menar författarna, är en viktig anledning till att många tvärvetenskapliga projekt havererar. Dock inte de projekt vars resultat presenteras i antologin, som redigerats av Max Liljefors, Susanne Lundin och Andréa Wiszmeg. Resultatet av deras arbete är imponerande på många sätt, inte bara för att detta är så mycket mer än en samling texter vars gemensamma nämnare är omslaget

som håller artiklarna samman. Jag tycker om boken, på många sätt, och efter att innehållet presenterats ska jag förklara varför.

Humanioras nytta talas det om ibland. Här i denna bok finns åtta artiklar, åtta olika men var och en på sitt sätt utmärkta exempel på just det, nyttan med humanvetenskap. Författarna till boken har alla erfarenhet av tvärvetenskapliga forskningsprojekt där man tillsammans med naturvetare både forskat och reflekterat över forskningen om stamceller, gener och neuroner. Kunskaperna som presenteras i boken ersätter inte naturvetenskapliga kunskaper, men fungerar som likvärdiga komplement och ger nödvändiga fördjupningar och reflektioner. Boken är löst indelad i tre tematiska delar, eller fyra delar om man räknar det sista sammanfattande och utåtblickande kapitlet som en del. Kapitel ett till tre handlar om *etiska* dilemman som kan uppstå i den typ av tvärvetenskaplig forskning som undersökts och utförts. Kapitel fyra och fem tar sig an liknande frågor från ett *filosofiskt* perspektiv. Och kapitel sex och sju handlar om forskning om hjärnan med fokus på *estetik* och *fantasi*. Artiklarna förmedlar kunskaper, perspektiv och insikter som etnologer, teologer, konstvetare och vetenskapsteoretiker kan bidra med.

Kapitel ett, "Moral accounting", är skrivet av Susanne Lundin. Här får läsaren inblick i den biomedicinska vardagen och får ta del av hur forskarna samtalar om forskningens etiska implikationer. Lundins analys av det etnografiska materialet visar på underliggande, olösta ambivalenser i förhållande till verksamhetens innehåll. Hon hittar också outtalade ambivalenser bland forskarna som kan relateras till deras roll som experter, som alltid förväntas veta. Ambivalensen bottnar dels i det faktum att utan allmänhetens förtroende fungerar inte forskningen, dels i osäkerheten som forskarna känner inför sitt studieobjekt och forskningens (inte oväsentliga) ekonomiska aspekter.

Kapitel två, "A Molecular body in a digital society", är skrivet av Niclas Hagen och baserat på intervjuer gjorda med patienter som drabbats av Huntingtons sjukdom, vilken drabbar hjärnan. Hagen undersöker hur patienterna använder digitala verktyg och hur de samtalar på sociala nätverk om sjukdomen, sin livssituation och människors syn på den som drabbats. Fokus är även i denna artikel på etiska dilemman och här handlar det om vem som ska inkluderas och vem som ska lämnas utanför.

I kapitel tre, "In medical need or in ethical skepticism", behandlar Andréa Wiszmeg etiska dilemman

kopplade till hanteringen av aborterade foster som används inom forskningen om Parkinsons sjukdom. Här lanseras begreppet magkänslöetik, som är resultatet av analyser av samtal i olika fokusgrupper kring några etiska dilemman som ämnet väcker. Det visar sig nämligen finnas skillnader i samtalen och tankar som deltagarna uttrycker om de själva är drabbade eller inte. Deltagarna som inte drabbas utgår nämligen mer från sin magkänsla när de resonerar kring etiken, än patienterna som har sjukdomen.

I kapitel fyra, "Ambivalent embodiment", fokuserar René Rosfort på neuronerna i den mänskliga hjärnan och deras roll för upprätthållandet av den klassiska dikotomin kropp/själ. Ämnet undersöks med en kombination av fenomenologiska analysverktyg och neurobiologiska forskningsresultat. Genom att följa en neuropsykiatrisk forskare i dennes vardag visas att utgångspunkten för självförståelsen, både för människor i allmänhet och för forskare när studieobjektet definieras, utgår mer från känsla än logik. Det visar sig att när människor definierar vilka de är och vad som konstituerar jaget så läggs större vikt vid instinkt och affekter än vid kunskap om biologi. Konsekvensen av detta tänkande leder oavsiktligt till, när fokus riktas mot neuroner, eller som bokens titel indikerar delarna, kroppens atomer, att kroppen avhumaniseras.

Kapitel fem, "Interlacing the brain, contextualizing the body", är skrivet av Stefan Beck och handlar om en liknande fråga eller ett liknande dilemma som i kapitel fyra: hur fångas sociala och kulturellt kollektiva aspekter av människan genom studier av enskilda, isolerade hjärnor? Beck pekar här på ett dilemma och på behov av tvärvetenskapliga studier, för det är i mötet mellan neuropsykiatri och antropologi som viktig kunskap uppstår. Ingen av disciplinerna har hela bilden, båda behöver alltså varandra för att vetenskapssamhället som helhet ska nå fördjupad förståelse för mänskligt liv. Ingen människa är en ö, samtidigt som alla har en hjärna. Här finns alltså ett vetenskapsteoretiskt dilemma som troligen inte hade upptäckts om ämnet inte undersökts tvärvetenskapligt.

Kapitel sex, "Neuronal fantasies", skrivet av Max Liljefors, handlar också om hjärnan, men eftersom han är konstvetare närmar han sig frågan på ett lite annorlunda sätt, med fokus på hur bilder av hjärnan presenteras i populärvetenskapliga framställningar av forskning om hjärnan. Alla känner idag till tankemodellen: Du är din hjärna. Men så har det inte alltid sett ut. I detta kapitel söks efter andra bilder eller tankemodeller av hjärnan.

En sådan bild finns i tankarna som en paranoid domare, runt sekelskiftet 1900, skrev ner om sin sjukdomsupplevelse. Intressant nog finner Liljefors här två motsatta men ömsesidigt belysande fantasier om hjärnans natur. Och häpnadsväckande nog, eller också inte, är det den sinnessjukes fantasier som kan sägas vara mest realistiska. Det visar på en gammal sanning, om att konsten ibland är mer sann än vetenskapen.

Kapitel sju, "The scan-portrait" utgår från ett konsthistoriskt perspektiv. Silvia Casini driver här tesen att röntgenbilder av hjärnan är en i raden av konstnärliga representationer av människokroppen. Hon menar att MRI-bilder, tagna med svepelektronmikroskop, av människokroppen inte är väsensskilda från konstnärliga och andra framställningar. Artikeln handlar om de paralleller och kontinuiteter hon ser i sin bildanalys, som alltså inte erkänner någon skillnad mellan olika bilder, mellan vetenskapliga och andra. Alla bilder bär på information, och en konstvetare som är van att studera och analysera bilder ser andra saker än en forskare. Ett lysande exempel på hur tvärvetenskapliga samarbeten ger mer och bättre kunskap än summan av kompetenser som sammanförs. Sanningen finns mellan, den ägs inte av någon!

Kapitel åtta, som avslutar antologin: "Credibility and legitimacy" är skrivet av vetenskapshistorikern och etikforskaren Elin Bommenel. Artiklarna som föregår denna är genomgående kloka och högtintressanta, men här lyfter det. Bommenel inte bara sammanfattar bokens innehåll utifrån ett metaperspektiv, dels på studierna som genomförts och presenteras, dels på tvärvetenskap i allmänhet. Här visas även på vägar fram för en bättre och mer konstruktiv tvärvetenskap. Tvärvetenskap är på inget sätt enkelt. Varför det inte är enkelt och hur man kan övervinna svårigheterna visar Bommenel i sin analys, syntes och utåtblickande avslutningsartikel.

Humanioras viktigaste bidrag till en mer konstruktiv och användbar tvärvetenskap är humanisternas insikt om att det inte finns värdeneutral kunskap, vilket många naturvetare fortfarande lever i förvissningen om. Detta gör det svårt, och ibland tyvärr omöjligt, att arbeta tvärvetenskapligt, men Bommenel menar, och jag håller med om att det är nödvändigt. Att det är svårt är en dålig ursäkt för att inte försöka. Och oöverstigligt är det inte, det visar artiklarna i antologin. Vetenskap handlar inte bara om hur kunskap produceras, det handlar lika mycket om varför och till vad. Därför behövs humaniora, också.

En svårighet med samverkan som analyseras i Bom-

menels artikel, dels genom erfarenheterna från övriga bidrag i antologin, dels utifrån Bommenels egen gedigna erfarenhet av tvärvetenskap, handlar om att det, idag när forskning i hög grad är ekonomistyrd, finns många forskare som *säger* sig vara tvärvetenskapliga. Läser man ansökningar om forskningsanslag är det vanligt att forskare beskriver sig så, men i det övriga arbetet är det inte den bilden man ger av sig och sitt arbete. För att skapa och upprätthålla vetenskaplig auktoritet, utan vilken man får pengar, försvaras gränsen mellan den egna disciplinen och andra angränsande och konkurrerande ämnen. Bommenel visar alltså på en paradox här, som ofta förbises och därför ytterligare försvårar tvärvetenskapligt arbete.

I den avslutande artikeln ställs, och reflekteras det över, frågan om vad som kännetecknar vetenskapens habitus. En fråga som bara en hum/sam-forskare ställer, men en viktig fråga om man verkligen vill mötas över gränser och utveckla ny och användbar kunskap tillsammans. Bommenel visar hur ett tydligare fokus på *materialet*, vilket många av analyserna som presenteras i övriga artiklar ger stöd för, skulle kunna lösa upp många av läsningarna. Men för att detta ska bli möjligt krävs att forskarna som samverkar har en positiv inställning till och är öppna för olika metoder och inte låser sig fast vid en, vid sin metod. Antologin visar tydligt att det inte finns något sådant som den vetenskapliga metoden. Det finns många *olika* metoder som alla är bra på sitt sätt och kan användas till olika saker, även om forskningen handlar om samma material.

Nyckeln till konstruktiva tvärvetenskapliga projekt är med andra ord att samtliga forskare dels är medvetna om gränserna mellan discipliner och kunskapstraditioner, dels är öppna för att överträda dem. Avskaffa gränserna bör man enligt Bommenel akta sig för att göra. Gränser kan nämligen ibland vara en förutsättning för att forskare ska kunna upprätthålla sin integritet. Gränser underlättar dessutom utvecklingen av nya och olika metoder, som när de förs samman i tvärvetenskapliga projekt kan bidra till att skapa ny kunskap. Lika viktig att uppmärksamma och förhålla sig till är gränsen mellan vetenskapen och det omgivande samhället, politik och journalistik. All kunskap är inte lika viktig och användbar, därför behövs gränser, men inte absoluta gränser. En liten, men avgörande skillnad.

För att lyckas med tvärvetenskap behövs gemensamma visioner, som kan överbrygga gränserna och förena forskare och det omgivande samhället. Målet för forskningen är en gemensam angelägenhet, men vägen

dit måste forskarna få bestämma över, var och en för sig och tillsammans. Hur detta kan genomföras praktiskt visas genom en lista över framgångsfaktorer för tvärvetenskapligt arbete, som bidrar till bokens behållning och värde för forskare inte bara inom humaniora utan även utanför detta (tyvärr idag krympande) område. Fem korta punkter som ger en bild av vilka utmaningar som all tvärvetenskap har att hantera och hur utmaningarna kan mötas. 1) Synen på materialet och hur det kan användas. 2) Betydelsen av att samverka initialt, för att ringa in vad som är projektets kunskapsobjekt. 3) Insikt om svårigheten att röra sig över gränser mellan ämnen och att det därför är en god idé att låta seniora och erfarna forskare framförallt ansvara för kommunikationen. 4) Bejakandet av forskare som vågar röra sig över gränser och som inte håller sig till en fråga, för det är ofta den typen av forskare och sådan forskning som ger upphov till nya ämnen. 5) Vikten av dokumentation, för att säkerställa möjligheterna att i efterhand analysera utmaningarnas karaktär och det konstruktiva utfallets värde.

Författarna i boken visar alla på viljan att förstå, inte bara sitt eget ämnesområde, utan även disciplinerna som de samarbetar med. Forskarna som bidragit med tankar i antologin är föredömligt villiga att lära nytt, vilket jag ser som en långt värdefullare egenskap hos en forskare än att vara säker. För det är i mötet mellan som ny och användbar kunskap uppstår. Mitt slutomdöme om boken är att dess värde växer ju mer jag tänker på innehållet och alla kunskaper och kloka reflektioner jag fått ta del av. *The Atomized Body* handlar inte bara om celler, gener, neuroner och biomedicin, även om det är vad som studerats. Boken visar också på humanioras värde och är som jag ser det ett lysande exempel på hur man kan och ska bedriva forskning. Den pessimism jag länge känt och som bottnar i hur akademien kommit att utvecklas löses upp under läsningen och när jag nu dessutom äntligen blivit klar med recensionen, som på grund av hur det akademiska arbetet är organiserat alldeles för länge dragit ut på tiden, tror jag på framtiden igen. Boken rekommenderas varmt och jag hoppas att den får spridning långt utan för etnologins gränser, för det förtjänar den verkligen.

Eddy Nehls, Trollhättan/Lerum

Sigurd Kværndrup & Tommy Olofsson: *Medeltiden i ord och bild. Folkligt och groteskt i nordiska kyrkmålningar och ballader*. Atlantis, Stockholm 2013. 250 s., ill. ISBN 978-91-7353-640-0.

Vid sidan av sagor och sägner utgjorde de nordiska balladerna en gång kärnan i folkloristiska studier. Balladen ansågs nämligen ha särskilda estetiska värden som man som nordbo förväntades vara stolt över. Dessutom ansågs det ha sina rötter i medeltiden, ytterligare något att yvas över. Visserligen var den starkt förbunden med den höviska kulturen i Central- och Sydeuropa, men då den hade ”samlats” in av folklorister bland ”folket” ansågs den vara folklore. Tanken var att med hjälp av dessa konstfullt konstruerade dansånger kunna påvisa att vi också i Norden hade haft en högtstående civiliserad kultur. Under 1960- till 80-talen utkom flera studier som ifrågasatte de gamla teserna. Exempelvis Bengt R. Jonssons och Iørn Piøs arbeten förtjänar att nämnas för deras annorlunda infallsvinklar.

Nu har balladen nyupptäckts av icke-folklorister. Sigurd Kværndrup, medeltidsforskare och Tommy Olofsson, litteraturvetare, griper sig i verket *Medeltiden i ord och bild. Folkligt och groteskt i nordiska kyrkmålningar och ballader* an uppgiften att spåra ballader i svenska och danska kyrkor. Författarna har presenterat en grundlig bildspråksanalys av vad man kan se på väggar och i tak i ett stort antal kalkmålningar, förutsatt att man som åskådare ”kan koderna”, eller har en medeltidsmänniskas referensram. Författarnas perspektiv är intermedialt, vilket de anser vara något helt nytt när det gäller analysen av kalkmålningar. De försöker ta reda på hur bilderna på väggarna en gång talade till gudstjänstbesökarna och utgår från att den (post)moderna människan ”glömt” hur man kan tolka dem. Forskarna har ett kulturhistoriskt grepp, men kompletterar det med perspektiv som i viss mån bygger på performansforskningens resultat rörande en mottagares (åskådares, lyssnares, läsares m.m.) förmåga att tolka enligt den rådande situationen och sina egna behov.

Boken inleds med ett läckert och mycket lovande avsnitt om skornas betydelse i ballad och bild. Författarna hävdar att skor eller våta fötter är allmänt kända bilder som alluderar på sexualitet och samlag. Det hade dock varit till ännu större glädje och framför allt nytta för framtida forskning om författarna också hade gett en hänvisning till var de hittat belägg för att skor är symbolen för jungfrudom eller svendom.